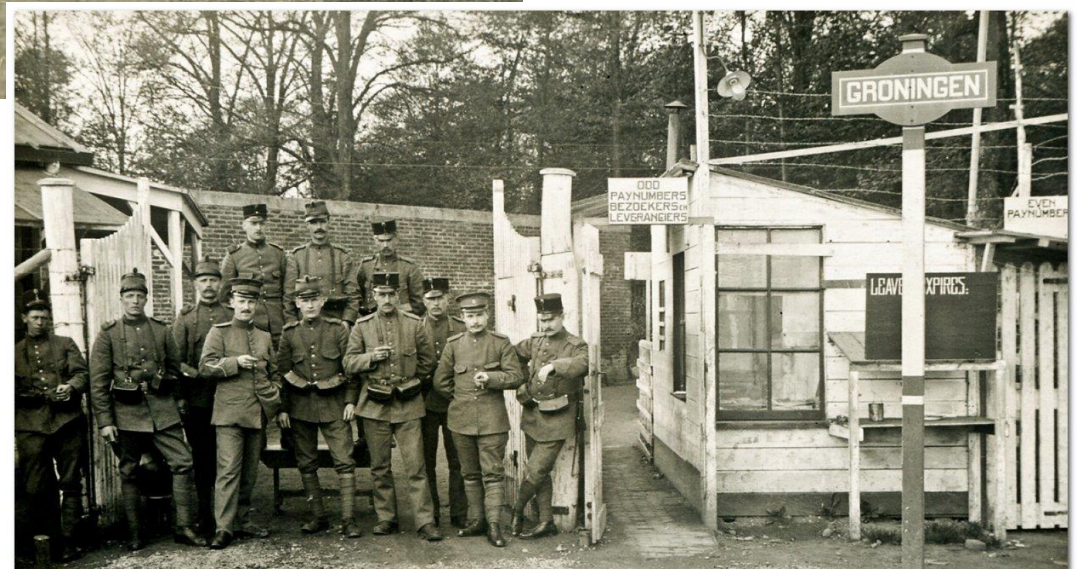

Internering van Duitse en Engelse Militairen Tijdens de Eerste Wereldoorlog

Internerings depot Bergen

Maartje Riezebos

4152379

Bachelorscriptie Geschiedenis

16-2-2018

Inhoudsopgave

Contents

Abstract	3
Inleiding	4
Hoofdstuk 1: Kamp Bergen en Kamp Groningen	11
Hoofdstuk 2: Straf.....	17
Hoofdstuk 3 Privileges.....	23
Conclusie	27
Literatuurlijst	29
Bronnenlijst	29

Abstract

Dit onderzoek ging in op de neutraliteit in de interneringskampen in Groningen en Bergen tijdens de Eerste Wereldoorlog. De neutraliteit werd onderzocht op het gebied van faciliteiten, straffen en het geven van privileges. De bronnen die hierbij gebruikt werden, waren vooral brieven van burgermeesters, lokale kranten en documenten afkomstig van de kampcommandanten. De bronnen lieten zien dat de Engelsen meer toegang tot faciliteiten en ook eerder privileges kregen. De oorzaak hiervan was dat de Engelse geïnterneerden meer actieve steun kregen van de Engelse overheid en van hoge geïnterneerde officieren in Nederland. Daarnaast was ook de houding naar de Duitsers in de loop van de oorlog negatiever geworden. Concluderend kan dus gezegd worden dat de bewakers zich wel neutraal wilden opstellen, maar dat het Engelse kamp over betere leefomstandigheden beschikte. De oorzaak hiervan was dat de Engelse regering en een Engelse geïnterneerde commandant zich actief bemoeiden met de leefomstandigheden en de Engelse geïnterneerden daardoor sneller privileges kregen. Om neutraal te blijven voerde Nederland deze privileges ook in voor de Duitsers, maar die liepen achter.

Inleiding

“Wij zijn allen vervuld door de gedachte dat een verschrikkelijke oorlog een groot deel der beschaafde wereld teistert. Ons land is dientengevolge in een toestand geraakt, welke nog steeds onafgebroken waakzaamheid eischt.”¹

Met bovenstaande quote opende Wilhelmina haar troonrede in 1914. Haar uitspraak weerspiegelt de houding van Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. Niet alleen de militaire dreiging en de economische moeilijkheden gaven problemen tijdens de oorlog, maar ook op sociaal en maatschappelijk gebied was deze onafgebroken waakzaamheid vereist. Na de overgave van Antwerpen kwamen er in korte tijd duizenden Belgen over de grens op zoek naar een veilig heenkomen in Nederland. De Nederlandse burgers ontvingen deze vluchtelingen met open armen. Toch zorgde de vluchtelingenstroom voor grote problemen. Nederland was absoluut niet voorbereid op zoveel vluchtelingen, die allemaal een verblijfplaats nodig hadden. De oorzaak hier van was dat de Nederlandse regering van mening was dat de zorg voor deze vluchtelingen niet de taak van de overheid was. De vreemdelingenwet stelde dat een buitenlander plaatselijk werd opgevangen.² De politie van de stad of plaats waar deze vreemdeling verbleef, bepaalde na eigen onderzoek of deze persoon mocht blijven of niet. De zorg voor de vluchtelingen lag in de handen van burgerinitiatieven en kerken. Er was dus geen landelijke organisatie die de binnenkomst van deze vluchtelingen registreerde en verdeelde over het land. De organisaties en initiatieven kwamen al snel op gang en zamelden kleding en geld in voor hun gevluchte zuiderburen. De Nederlandse burgers stelden hun huizen open voor de arme Belgen, terwijl de rijke Belgen zelf woonruimte huurden.

Naast deze burgervluchtelingen kwamen er ook militaire vluchtelingen de grens over. Belgische militairen, die uitweken naar Nederland, Duitse militairen, die per ongeluk de Nederlandse grens over kwamen, of Engelse militairen, die de oversteek naar Engeland niet meer hadden gehaald. Verder kwamen er ook deserteurs van de verschillende strijdende partijen de grens over. Deze militairen vereisten, volgens de Haagse vredesconferentie een speciale behandeling. Later kwamen er militairen die waren uitgeweken naar Nederland om uit de handen van de vijand te blijven. Dit waren vooral Belgische militairen, maar er waren ook Engelsen en Duitsers die de Nederlandse grens hadden

¹ Wilhelmina, ‘Troonrede 1914’ (versie van 15 september 1914), <http://www.troonredes.nl/troonrede-van-15-september-1914/> (21 december 2017).

² Vreemdelingenwet 1849 artikel 5, http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/sites/default/files/bronnen/Stbl_1849-039-vreemdelingenwet.pdf (21 december 2017).

overschreden. Deze militairen, die geen deserteurs waren, moesten ook worden opgevangen, maar kregen weer een andere behandeling dan de deserteurs. Er kwamen dus veel verschillende groepen vluchtelingen de grens over, die in Nederland allemaal andere rechten hadden en dus ook anders werden behandeld. Nederland loste dit op door verschillende kampen te plaatsten in de uithoeken van Nederland waar de militairen per nationaliteit opgevangen werden tot het einde van de oorlog. In 1915 werden de meeste militairen geplaatst in de verschillende kampen. De Duitsers gingen naar Bergen, de Engelsen werden in Groningen opgevangen en de Belgen werden in de kampen in Gaasterland, Harderwijk en Zeist.

De geïnterneerden werden opgevangen in verschillende kampen. Doordat de binnenkomst van de gevluchte militaire meestal chaotisch was, en omdat Nederland zich niet had voorbereid op welke vluchteling dan ook, was ook de opvang van de gevluchte militairen chaotisch. Er was geen beleid op het gebied van internering. Daarom werden de militairen eerst in kleine groepen opgevangen. Later werden ze overgeplaatst naar hun eigen kampen. Door deze chaotische start was er dus geen eenduidige visie op het aanpakken van geïnterneerden. Dit zorgde ervoor dat de kampleiding vooral in het begin van de oorlog zelf konden bepalen welke regels zij in het kamp hanteerden.. Tijdens de oorlog wisselde de kampleiding ook nog regelmatig. Dit zorgde ervoor dat de geïnterneerden op een verschillende manier behandeld werden. Halverwege de oorlog begon de regering meer interesse te tonen in de interneringskampen en probeerden ze ook meer invloed te krijgen in deze kampen, maar dat lukte niet meer. De kampleiding bleef de regels bepalen.

Het verschil in omgang met de geïnterneerden kan te maken hebben met partijdigheid van de kampleiding of andere instanties die zich met het internering bezig hielden. Hoewel Nederland neutraal was, had de individu wel een eigen mening, dit kon resulteren in de verschillende behandeling van de vluchtelingen die binnenkwamen. De militairen uit Duitsland, Engeland en België werden allemaal apart opgevangen waardoor het bijna onontkoombaar was dat er verschil in behandeling van de geïnterneerden van verschillende nationaliteiten.

In dit onderzoek wil ik daarom kijken naar het verschil in behandeling in twee verschillende kampen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. Kon het zo zijn dat de ene groep geïnterneerden het beter hadden tijdens hun internering dan hun medegeïnterneerden van een andere nationaliteit? Mijn hoofdvraag is daarbij:

In hoeverre verschilde de behandeling van de Duitse geïnterneerden van de behandeling van de Engelse geïnterneerden in de interneringskampen tijdens de Eerste Wereldoorlog?

Daarbij geef ik geen aandacht aan de Belgische interneringskampen. Dit doe ik omdat de Belgen in die tijd niet alleen geïnterneerde militairen, maar vaak ook vluchtelingen waren. Deze militairen konden niet naar huis gestuurd worden, aangezien ze dan direct weer opgepakt werden door de Duitsers. De Duitse en Engelse militairen bevonden zich in dat opzicht in een vergelijkbare positie. Ik onderzoek dit door drie kenmerken van neutraliteit te pakken. Ten eerste onderzoek ik hoe de kampen waren ingericht: Hoe verschilden de kampen Groningen en Bergen wat betreft de faciliteiten? Bij deze deelvraag wil ik vooral onderzoeken hoe de kampen eruit zagen. Was het zo dat er een kamp was met meer faciliteiten, of waar de geïnterneerden meer mogelijkheden hadden om zichzelf te vermaken of te ontwikkelen? Daarna onderzoek ik in welke mate de geïnterneerden gestraft werden. Hierbij hoort de deelvraag: Hoe verschilde de manier van straffen in de kampen Groningen en Bergen? Ik kijk naar welke acties straf opleverden en wat door de vingers werd gezien. Als laatste wordt onderzocht welke vrijheden de geïnterneerden tijdens de oorlog kregen met de deelvraag: Welk verschil was er op het gebied van privileges buiten het kamp? Bij deze deelvraag wordt gelet op hoeveel mogelijkheden de geïnterneerden kregen om het kamp uit te gaan. Mochten ze het kamp, of zelfs naar huis, uit en welke regels waren daaraan verbonden?

Ik heb gekozen om alleen de Engelse en Duitse geïnterneerden te onderzoeken. Als de andere nationaliteiten, zoals Belgen, Fransen en Russen, ook in dit onderzoek meegenomen waren, was dit een te groot onderzoek geworden. De keuze voor het Engelse en Duitse kamp is bewust aangezien deze militairen, in tegenstelling tot de Belgische, wél een stabiel thuisfront hadden, dat met de Nederlandse overheid konden onderhandelen over de omstandigheden van de geïnterneerden. De Belgische geïnterneerden klaagden veel over hun levensomstandigheden, maar de Belgische overheid had niet een sterke positie als Duitsland en Engeland wel hadden. De Russische en Franse geïnterneerden waren niet met zulke grote aantallen dat hier een apart kamp voor is opgezet, waardoor het moeilijk is om de behandeling van deze groepen specifiek te onderzoeken.

De vraag naar de behandeling van de geïnterneerden is belangrijk in het kader naar het onderzoek in de neutraliteit. De behandeling van de verschillende groepen geïnterneerden laat namelijk zien hoe de onofficiële houding ten

opzichte van de geïnterneerden was. De bewakers van het kamp konden zelf regels opstellen en uitvoeren, uit deze acties blijkt hun visie op de geïnterneerden. Door hun acties te bekijken onderzoek ik hoe de neutraliteit tot uiting kwam in de praktijk.

Methode

Ik wil het verschil in de omgang met de geïnterneerden onderzoeken door in gemeentelijke bronnen te kijken naar de brieven en rapporten die er zijn van de kampleiding naar het ministerie van Oorlog, waar de internering onder viel. Daarnaast wil ik ook de gemeentelijke bronnen bekijken om te zien of er klachten gemeld zijn over het gedrag van de geïnterneerden in de omgeving van het kamp, ik wil vooral letten op wát als overlast ervaren werd en hoe hierop werd gereageerd. Daarnaast gebruik ik ook het document van Haagse Vredesconferentie van 1907 waarin de internationale regels voor internering waren opgenomen. Ik gebruik de archieven van Bergen (NH), Groningen en het Nationaal Archief. De archiefstukken over de interneringskampen zijn niet apart gearchiveerd. Deze stukken zijn terug te vinden in de archieven van de burgermeester of van de raadsvergaderingen. Een andere belangrijke bron is het kampkrantje van het Engelse kamp, deze is volledig gearchiveerd in het Gronings archief. Ook haal ik veel informatie uit landelijke en plaatselijke kranten omdat daarin ook mededelingen werden gedaan over de geïnterneerden, positief en negatief. In de plaatselijke kranten zijn mededelingen gedaan wat betreft de komst van het kamp en de inwoners van dat kamp. Een andere belangrijke bron is het boek van de oud-minister van Oorlog, minister Bosboom, waar hij verslag doet van de gebeurtenissen in Nederland in de Eerste Wereldoorlog en ook zijn besluiten verdedigen.³ Voor de bredere context wat betreft de visie van de regering gebruik ik secundaire literatuur in de vorm van het onderzoek van Evelyn Roodt.⁴

Historiografie

Wat betreft de internering zijn er vooral boeken over de internering van de Belgische militairen geschreven, zo heeft Hendrickx- van der Avert richt zich op verschillende Belgische interneringskampen in haar onderzoeken.⁵ Over het Engelse kamp is onlangs een beschrijvend werk verschenen dat vooral ingaat op de leefomstandigheden en het leven in het Groningse kamp. Het Bergense kamp

³ Nicolaas Bosboom, *In moeilijke omstandigheden: Augustus 1914- mei 1917* (Gorinchem, 1933).

⁴ Evelyn de Roodt, *Oorlogsgasten: Vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog*, (Zaltbommel 2000).

⁵ M. L. C. Hendrickx- van der Avert, *De opstand in het interneringskamp Zeist op 3 december 1914: een onderzoek naar de oorzaken en het verloop van de gebeurtenissen*, (Amersfoort 1985).

is in de literatuur onderbelicht, er wordt wel van gesproken in het overkoepelende werk van Roodt.⁶

De neutraliteit van 1914 tot 1918 is in de Nederlandse historiografie lang onderbelicht geweest. Men leek te denken dat een neutrale periode geen interessante onderzoeken zou kunnen opleveren. Pas in 1970 publiceerde Smit zijn driedelige onderzoek 'Nederland in de Eerste Wereldoorlog'. Dit onderzoek gaat vooral in op internationale politiek op basis van officiële stukken. Pas rond de eeuwwisseling is er meer aandacht voor de Eerste Wereldoorlog. Serooskerken laat in 'The Netherlands and World War I' zien hoe Nederland zich op internationaal vlak de neutrale positie innam.⁷ Het boek van Roodt 'Oorlogsgasten' gaat in op de verschillende vluchtelingen, waaronder ook militairen, die Nederland binnenkwamen.⁸ Ook het onderzoek van Abbenhuis is een belangrijk boek in de historiografie van neutraal Nederland.⁹ 'The art of staying neutral' is een breed onderzoek, het behandelt niet alleen de militaire en politieke acties van Nederland met het buitenland, maar ze kijkt ook naar de manier waarop de overheid de neutraliteit op het publieke vlak wilde beïnvloeden. Verder Paul Moeyes verdiept zich in Nederland en neutraliteit in het boek 'Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918'.¹⁰ Zijn boek was het eerste algemene overzicht van Nederland in de Eerste Wereldoorlog. De publieke opinie van het Nederlandse volk is onderzocht door Ismee Tames in haar werk 'Oorlog voor onze gedachten', haar werk laat vooral zien dat Nederland niet zo geïsoleerd was als men dacht.¹¹

Dit onderzoek is hierin vernieuwend omdat het de neutraliteit onderzoekt aan de hand van een vergelijking van de behandeling van buitenlandse militairen. De onderzoeken die hierboven zijn genoemd gingen in op het internationale debat of het binnenlandse debat. Het onderzoek van Roodt gaat wel in op de behandeling van verschillende vluchtelingen, maar biedt veel meer een overzicht dan een vergelijking. Dit onderzoek gaat in op verschil in behandeling en kijkt zo naar de praktijk van de neutraliteit.

Theoretisch kader

⁶ Roodt, *Oorlogsgasten*.

⁷ Hubert P. van Tuyll van Serooskerken, *The Netherlands and World War I: Espionage, Diplomacy and Survival* (Leiden 2001).

⁸ Roodt, *Oorlogsgasten*.

⁹ Maartje Abbenhaus, *The art of Staying Neutral: The Netherlands in the First World War, 1914-1918* (Amsterdam 2006).

¹⁰ Paul Moeyes, *Buiten schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918* (Amsterdam 2001).

¹¹ Ismee Tames, *Oorlog voor onze gedachten: oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat, 1914-1918* (Hilversum 2006).

Het begrip dat in dit essay centraal staat, is neutraliteit. Neutraliteit betekent volgens van Dale: onpartijdig zijn, niet in een oorlog betrokken zijn. Deze definitie is door de tijd heen echter wel anders geweest. Zo was het de vijftiende eeuw niet nodig om geen partij te kiezen, men kon neutraal zijn en één van de partijen steunen met voedsel of wapens.¹² Het betekende meer dat men niet meedeed met het gevecht. Dit veranderde toen Napoleon de neutraliteit van meerdere staten, waaronder de Nederlandse, negeerde. Nadat Napoleon verslagen was kwamen er daarom internationale afspraken rondom oorlogvoering en neutraliteit. Hiervoor werden in de 19^e eeuw meerder conferenties gehouden. In 1909 kwam men met de definitie van neutraliteit die stelde dat het een relatie was tussen staten in oorlogstijd, namelijk tussen de staten die kozen om te vechten en de staten die ervoor kozen om dat niet te doen.

De Nederlandse neutraliteit wordt in de literatuur niet vaak expliciet gedefiniëerd. In 'The Netherlands and World War I' wordt de manier waarop de Nederlandse overheid omgaat met de neutrale positie academische neutraliteit genoemd, volgens van Serooskerkens verwijst naar een wettische en strikte neutraliteit die in overeenkomst was met de regels die in de conventies opgesteld waren.¹³ Hij merkt hier echter ook bij op dat de Nederlandse neutraliteit meer als een gunst van de oorlogvoerende landen was, dan dat Nederland dit zelf waarborgde. Tegen het einde van de oorlog kwamen er veel meer spanningen omdat beide partijen Nederland ervan verdacht de tegenstander te helpen. Van Serooskerken stelt dat als deze situatie aan het begin van de oorlog was voorgekomen, Nederland niet neutraal had kunnen blijven. Volgens van Serooskerken was neutraliteit dus vooral een staat waarin Nederland verkeerde, maar alleen omdat de oorlogvoerende partijen dit toestonden. Volgens Tames gaat men in de literatuur uit van de definitie 'passieve buitenstaanders'.¹⁴ Zij kunnen wel gastheer zijn voor vluchtelingen of conferenties, zoals de Vredesconferentie van Den Haag, maar missen de 'ervaring van het massale sterven' dat kenmerkend is voor de Eerste Wereldoorlog. Tames zegt echter dat neutraliteit veel meer was dan een positie in de oorlog. Volgens haar was het ook een identiteitsbegrip dat tijdens de oorlog een onderdeel werd van de Nederlandse identiteit.¹⁵

¹² Efraim Karsh, *Neutrality and Small States*, (London 1988), 63.

¹³ Serooskerkens, *The Netherlands and World War I*, 128

¹⁴ Tames, *Oorlog in Onze Gedachten*, 15

¹⁵ Tames, *Oorlog in Onze Gedachten*, 19

In dit onderzoek ga ik niet in op de verhouding van identiteit en neutraliteit maar wil ik de neutraliteit toetsen aan de hand van de Vredesconferenties, dus de praktijk van de academische neutraliteit. Het was ook tijdens de Eerste Wereldoorlog niet altijd duidelijk wat men verwachtte van een natie die zoveel mogelijk buiten het oorlogsveld wil blijven, ondanks dat er in het begin van de 20^e eeuw veel regels voor een land met neutrale status waren opgesteld. Deze waren vastgelegd in het Vredesverdrag van Den Haag in 1907 tijdens de vijfde conventie.¹⁶ In deze conventie worden hele expliciete zaken benoemd die voor het neutrale land van belang zijn. Zo wordt er tot in detail genoemd wat voor personen en voorwerpen opgevangen en vastgehouden moet worden. Ook de plaats wordt bepaald, zo ver mogelijk van het strijdtoneel vandaan. Op het oppakken van militairen en zich niet bemoeien met de strijd stelt de conventie tot in detail regels vast. Er worden echter geen regels opgesteld over hoe deze geïnterneerden opgevangen worden, er worden wel suggesties gegeven, zoals het laten afgeven van een erewoord of het opzetten van een kamp. Maar dit wordt het neutrale land niet opgedragen, maar meer als optie aangedragen. Voor de kampwachters in de interneringskampen was er dus veel vrijheid om de neutrale status van Nederland naar eigen goeddunken uit te voeren.

Het onderzoek wil ik opzetten door in drie hoofdstukken de hoofdvraag te beantwoorden. In het eerst hoofdstuk beschrijf ik de materiele situatie in beide kampen. Ik beantwoord dan de vraag: Hoe verschilden de kampen Groningen en Bergen wat betreft de faciliteiten? In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe de kampen eruit zagen en waarin de kampen in materieel opzicht verschilden. De focus ligt specifiek op de verschillen die er waren op het terrein zelf. In het tweede hoofdstuk wordt op de mate van straffen onderzocht met de deelvraag: Hoe verschilde de manier van straffen in de kampen Groningen en Bergen? Ik kijk naar welk gedrag of welke acties bestraft worden, en welke straffen worden gegeven. Als laatste wordt onderzocht welke privileges de geïnterneerden kregen in de loop van de oorlog. Daarbij wordt gekeken of de geïnterneerden het kamp uit mochten en eventueel cursussen mochten volgen. Ik richt me hier dus meer op wat de geïnterneerden buiten het kamp mochten.

¹⁶ The Avalon Project, 'Convention concerning the rights and duties of neutral powers and persons in case of war on land' (versie oktober 1907), http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague05.asp (25-12-2017).

Hoofdstuk 1: Kamp Bergen en Kamp Groningen

De militairen werden bij binnenkomst in Nederland opgevangen, ontwapend en direct naar opvanglocaties, meestal kazernes, gebracht. Deze kazernes waren zo goed als leeg, omdat het Nederlandse leger paraat stond aan de grenzen. De Duitse geïnterneerden werden opgevangen in Alkmaar in het gymnastiek lokaal van het Rijks HBS. In de stad werden ook Belgische vluchtelingen opgevangen, maar die verbleven in het Rijksopvoedingsgesticht.¹⁷ De binnenkomst van de Duitsers was een groots gebeuren in Alkmaar, waar de stad uitliep om de heldhaftige soldaten te bekijken. Uiteindelijk zouden er ongeveer 70 Duitse soldaten op worden gevangen in Alkmaar. Daarnaast verbleven er ook ongeveer 40 Belgische militairen in dezelfde stad. Al een week later werden de eerste groep Duitse militairen overgeplaatst naar het kamp op de Vinkenkrocht in Bergen. Dit was een tentenkamp dat versnelt opgezet was. Het was in de eerste instantie niet de bedoeling dat de Duitsers hier permanent bleven, de tenten zouden immers geen goede verblijfplaats zijn als het winter werd. Het was opgezet als een tijdelijke opvang totdat er in Alkmaar meer plaats kon worden gemaakt voor de geïnterneerden. In oktober 1914 werd alsnog besloten dat de tenten verangen moesten worden door houten barakken. Het was één van de eerste interneringskampen in Nederland die niet opgebouwd was met tijdelijke intenties.

In het Duitse kamp in Bergen woonden de geïnterneerden in barakken die bestonden uit één ruimte met bedden, tafels en stoelen. De geïnterneerden waren volgens rang over deze barakken verdeeld. In barak A werden de geïnterneerden met een lagere rang ingedeeld, terwijl de hogere officieren en het bewakingspersoneel in barak B zaten. Later werd hier ook een derde barak bijgebouwd waar geïnterneerden in konden worden gezet die iets hadden misdaan. In deze barak gold een strengere discipline dan in de andere barakken.¹⁸ De hoogste officieren kwamen pas later naar het kamp, zij verbleven de eerste maanden van de oorlog in hotels, nadat ze hun erewoord hadden gegeven om niet te vluchten. Deze hogere officieren kregen een eigen ruimte en werden niet ingedeeld in de barakken waar ook geïnterneerden met de lagere rangen verbleven. De deserteurs onder de Duitsers werden in eerste instantie niet apart opgevangen, maar, tot grote ontevredenheid van de andere Duitse

¹⁷ Jan van Baar, 'Het interneringsdepot en deserteurskamp te Bergen', *Bergense Kroniek* 6 (1999) 1, 10-14, aldaar 10.

¹⁸ van Baar, 'Het interneringsdepot en deserteurskamp te Bergen', 12.

geïnterneerden, geïnterneerd met de andere militaire vluchtelingen.¹⁹ Dit gaf problemen en conflicten tussen de Duitsers, daarom besloot de Nederlandse regering een nieuw kamp te bouwen waar deze deserteurs heen werden gestuurd. Tegen de wil van de Bergense gemeenteraad werd ook dit kamp in de buurt van Bergen geplaatst.²⁰ De Nederlandse autoriteiten voerden overigens geen streng beleid op het filteren van deserteurs. Als een militaire vluchteling zelf aangaf deserteur te zijn, of dat een oorlogvoerend land doorgaf dat een bepaald persoon deserteur was, kwam deze in het deserteurskamp terecht. In alle andere gevallen werd hij geïnterneerd. Ook als andere geïnterneerden iemand van desertie beschuldigden was dat niet genoeg bewijs van desertie.²¹

Wat faciliteiten betreft was er bij de ingebruikneming van het kamp Bergen niet veel aanwezig. Naast de slaapbarakken was er een barak die diende als eetzaal, ook was een gebouw voor gymnastiek. Het kamp was afgezet met prikkeldraad en de Nederlandse bewakingstroepen leefden samen met de geïnterneerden. Maar na een herstructurering in 1915 veranderde dat laatste. Er kwam een tweede hek om het kamp heen, waardoor het kamp een binnen- en buitenkamp had. De Nederlandse bewakingstroepen kregen hun eigen ruimte en kantoor in het buitenkamp. Voor de geïnterneerden kwam er een sport- en speelveld bij waar de geïnterneerden hun energie kwijt konden. Het kamp had beschikking over werkplaatsen waar schoenen en kledij gemaakt kon worden. Verder was er een bibliotheek die gevuld was met boeken die ingezameld waren door liefdadigheidscommissies. Ook kregen de geïnterneerden ruimte om moestuintjes bij te houden.²²

De Britse militairen werden in de eerste instantie in Groningen en Leeuwarden opgevangen. De groep in Groningen was een regiment infanterie onder leiding van de commandant Henderson. Er werd besloten dat dit regiment intact zou blijven en in zijn geheel in de kazerne in Groningen onderdak zou vinden. De andere Britse geïnterneerden werden in Leeuwarden opgevangen. Echter na een week kwam toch het besluit dat alle Britse geïnterneerden in Groningen werden verhuisd. In deze kazerne was officieel plek voor 550 militairen, maar de telling was dat er rond de 1.100 Britten in Groningen werden opgevangen. Een deel hiervan sliep in een loods in de buurt, elke ochtend

¹⁹ Roodt, *Oorlogsgasten*, 80.

²⁰ Regionaal archief Alkmaar (hierna; RAA), Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.116 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1917.

²¹ Bosboom, *In moeilijke omstandigheden*, 327.

²² Roodt, *Oorlogsgasten*, 80.

marcheerden zij naar de kazerne waar zij hun dag doorbrachten.²³ De kazerne was dus overbevolkt. In de kazerne was weinig te doen, om de mannen bezig te houden werden er daarom dagmarsen ingelast.²⁴ Hierover kwamen veel klachten van de geïnterneerden, de geïnterneerden waren duidelijk in betere conditie dan hun Nederlandse bewakers. De begeleiders konden het tempo van de Engelsen niet bijhouden, na een aantal dagen werden de geïnterneerden begeleid per fiets of paard. Commandant Henderson vond het heel belangrijk dat deze dagmarsen plaats vonden. Zijn belangrijkste doel tijdens de internering was om het moreel hoog te houden, volgens hem waren sportieve activiteiten voor dat doel erg belangrijk. Henderson probeerde de geïnterneerden een hart onder de riem te steken door ze voor te houden dat ze in een fitte conditie beter van nut waren voor hun land.²⁵ Als de oorlog voorbij was, moesten ze immers weer aan de slag.

Net als voor de Duitsers in Alkmaar, was het verblijf van de Engelsen in de kazerne slechts tijdelijk, aangezien de Nederlandse dienstplichtigen van 1915 in januari in de kazerne moesten worden ondergebracht. Daarom werd er een kamp gebouwd op het exercitieplein van de strafgevangenis van Groningen. Begin 1915 was het kamp klaar en konden de geïnterneerden in het kamp trekken. Het kamp bestond uit meerdere barakken die aangeduid werden met een letter. De barakken A, B en C waren de leef- en slaapruintes voor de geïnterneerden. Elke barak huisveste iets meer dan 500 militairen. De barakken waren witgeverfde houten hulpkazernes met aparte slaapzalen voor lagere officieren. De gewone militairen lagen in stapelbedden in grote slaapzalen. Daarnaast was er in de barak een kleine kantine die etenswaar en schrijfgerei verkocht. Tussen barak A en B in was een overdekte wasruimte waar de geïnterneerden ook hun eigen eetgerei konden afspoelen. Daarnaast waren er barakken die gebruikt werden als wasruimte, drooghok, kampkerk, ziekenboeg, gymnastiekzaal, recreatiezaal, postkantoor, bibliotheek, keuken. Ook was er een aparte barak voor de Nederlandse bewaking met cellen. Ook was er dicht bij een sportveld, waar twee wedstrijden per dag werden gehouden door de geïnterneerden. Tot begin 1915 werden de geïnterneerden geschoold in de kazernelokalen. Dit was na de komst van de nieuwe lichter dienstplichtigen niet meer mogelijk, begin 1915 werd er een schoolbarak gebouwd.

²³ Wielinga, *Het Engelse Kamp*, 52.

²⁴ Wielinga, *Het Engelse Kamp*, 54.

²⁵ *The Camp Magazin*, 1 januari 1915.

De recreatiezaal bestond uit een grote zaal met podium en een kleedkamer en opslagruimte daarachter. Ook kon de zaal 1300 personen herbergen om het aangeboden vermaak te zien. Vanuit deze recreatiezaal ontstond een cabaretgroep van Engelse geïnterneerden die onder de naam 'Timbertown Follies' niet alleen de geïnterneerden vermaakten, maar ook in Groningen en een enkele maal in andere steden in Nederland optredens verzorgden. Daarnaast werden er in de recreatiezaal ook bokswedstrijden gehouden, een populaire sport onder de Engelsen. In de zaal stonden meerdere piano's en biljarttafels om de geïnterneerden te vermaken. In 1916 brak er 's nachts een brand uit in de recreatiezaal die de hele barak verwoestte. Het was geen opzet, maar er was wel veel inboedel verloren. De inboedel hadden de geïnterneerden zelf bij elkaar gespaard en werd dus niet vergoed door de staat. Hierop organiseerden de Groningers een inzamelingsactie om de barak weer op te bouwen en aan te kleden. De nieuwe recreatiebarak was meer naar smaak van de Engelsen dan de eerste. Er werden verbeteringen gemaakt voor het podium en ruimte voor het orkest. De Engelsen waren zeer tevreden met het cadeau van de Groningers.

Om sportief bezig te zijn werden er veel sporten beoefend. Cricket, voetbal, tennis en gymnastiek waren naast het boksen populair bij de geïnterneerde Engelsen en zij kregen alle vrijheid om deze sporten aan te leren aangezien er speciale sportvelden aangelegd werden. Het sporten werd aangemoedigd door wedstrijden te houden met andere interneringskampen of met Groningse voetbalclubs.

Naast het sporten werd aan de geïnterneerden ook scholing aangeboden. Veel van de geïnterneerden waren vrijwillig in het leger gegaan en voor hen waren de cursussen die aangeboden werden, niet aantrekkelijk. Deze cursussen richtten zich vaak op het omscholen tot een nieuw beroep, en aangezien de vrijwilligers thuis al een beroep hadden, besteedden ze hun tijd liever aan verschillende sporten.²⁶ Toch waren er wel geïnterneerden die zich wilden bijscholen. De cursus Navigatie werd een succes. Dit had vooral te maken met het feit dat de cursus een in Engeland erkende opleiding was en ze aan het eind van de cursus een examen konden afleggen die in Engeland geldig zou zijn. De examinatoren werden hiervoor uit Engeland gehaald, omdat de geïnterneerden niet naar Engeland konden. De andere cursussen hadden geen succes, hoewel commandant Henderson wel nadruk legde op de aanwezigheid van een school

²⁶ Roodt, *Oorlogsgasten*, 93.

op het kampterrein. Toen de lokalen in de kazerne niet meer beschikbaar waren, had Henderson zelf bepleit dat de geïnterneerden toch wel gelegenheid moesten hebben om cursussen te volgen.²⁷

De geïnterneerden klaagden veel over het kamp, dat ze de bijnaam 'HMS Timbertown' hadden gegeven, aangezien alles van hout was. Het hout was brandbaar materiaal, dat was te merken bij de brand van de recreatiebarak, en het isoleerde ook niet goed. De twee grote kachels die in elke barak stonden, waren niet groot genoeg op de hele barak op te warmen. De slaapzalen bevonden zich aan de zijkanten van de barak en werden niet tot nauwelijks verwarmd. In de winter was het dus koud in de slaapzalen. In de zomer was het er te heet en bedompt, sommige geïnterneerden sliepen 's zomers liever buiten dan in de slaapzaal.

Andere klachten gingen veel over het voedsel dat de geïnterneerden in het kamp voorgeschoteld kregen. Het was voor de Engelsen vreemd en smakeloos, vooral de kapucijners met spek waren volgens de Engelsen niet te eten. Na een serie klachten liet de kampleiding zich overhalen en werd het menu aangepast aan de smaak van de geïnterneerden, de gerechten werden op de Engelse manier bereidt.²⁸ Hierdoor verbeterden de omstandigheden voor de Engelsen in het kamp.

In dit hoofdstuk is dus te zien dat de Engelsen in Kamp Groningen veel meer faciliteiten hadden dan de Duitsers in Kamp Bergen. Niet alleen hadden ze meer toegang tot scholing en cursussen, maar er werd ook veel aan sport en ontspanning gedaan. De Timbertown Follies kregen hier ook erkenning door, doordat ze het land door mochten gaan met hun toneelstukken. De reden hiervoor is dat de Engelse regering, maar ook de geïnterneerde commandant Henderson, zich heel actief bemoeiden met het kampleven in Groningen. Ze zeten zich niet alleen in voor het creëren van een goed moreel door middel van sport, maar zorgden ook voor scholing en, zoals later in dit onderzoek blijkt, werkgelegenheid. Doordat de Engelse regering mee keek met de internering in Nederland, werden de klachten van de Engelse geïnterneerden veel sneller ingewilligd. Een ander verschil tussen de beide kampen is de invloed van de hogere officieren. De Duitse officieren leefden apart van de gewone soldaten. Hun invloed en status werd niet ingezet in het leiden van het kamp. In het Engelse kamp was dit heel anders. Commandant Henderson bemoeide zich

²⁷ Wielinga, *Het Engelse Kamp*, 187.

²⁸ Roodt, *Oorlogsgasten*, 89.

actief met het leven van de gewone Engelse soldaten en zijn invloed werkte ook positief.

Hoofdstuk 2: Straf

In dit hoofdstuk wil ik onderzoeken welke verschillen er waren op het gebied van straffen. Geïnterneerden veroorzaakten vaak overlast in de omgeving, het bestraffen van slecht gedrag lag in handen van de kampbewaking. Een veelvoorkomende overtreding, die vaak ook aandacht kreeg in de Nederlandse kranten, was het ontsnappen uit het kamp om te proberen weer naar het front of thuisland te komen. Aan deze ontsnappingen wil ik bijzondere aandacht geven. Daarnaast wil ik ook kijken hoe er werd gereageerd op de overlast die door de geïnterneerden veroorzaakt werd bij de omliggende steden en dorpen. Over het algemeen is te zien dat de Nederlandse overheid heel erg strikt is op regels, vooral als de internationale politiek erbij betrokken was. Daarom is bij deze deelvraag de bemoeienissen van de thuislanden met de situatie van de geïnterneerden heel belangrijk.

De manier van straffen in het interneringskamp hing erg af van de commandant die de leiding had. Er waren wel standaard strafmaten voor bijvoorbeeld het ontvluchten van het kamp, maar voor kleinere straffen was het aan de kampcommandant hoe groot de straf was. Daarnaast was er verschil in wat de militairen gewend waren tijdens hun training. De Engelse geïnterneerden bestonden voor een groot deel uit militairen die vrijwillig zich hadden aangemeld om voor hun land te vechten.²⁹ Zij hadden een snelle en veeleisende opleiding gehad en waren fysiek er ook beter aan toe dan de Nederlandse bewakers, zoals bleek tijdens de dagmarsen.³⁰ De straffen van de Nederlandse kampleiding werd daarom als heel licht ervaren.

De meeste problemen kregen geïnterneerden tijdens het passagieren. In Groningen kwamen er veel klachten binnen over Engelse geïnterneerden die overlast veroorzaakten en dronken over straat liepen.³¹ De kampleiding strafte dit af met celstraffen en de meest nare corveeklussen. Dit werkte niet, de geïnterneerden kwamen nog altijd dronken terug in het kamp en bleven overlast in Groningen bezorgen. Dit veranderde pas nadat de kampleiding de Engelse geïnterneerde commandant Henderson te hulp riep. Hij strafte de overtreders met veel strengere straffen, bijvoorbeeld door ze een dag lang aan een rad te binden. Hierna hield de overlast door dronken Engelsen in Groningen op.

²⁹ Roodt, *Oorlogsgasten*, 84.

³⁰ Menno Wielinga, 'Vele Groningers staren ons aan' (versie van 2002), <http://www.wereldoorlog1418.nl/engelsekamp/engelsekamp-deel-03.html> (15 januari 2018).

³¹ Groninger Archieven (hierna GA), Gemeentebestuur van Groningen: Dossierinventaris V, 1841. 938, Uitoefening van het militair gezag gedurende de staat van oorlog of de staat van beleg.

Het is opvallend dat de problemen bij de Engelse geïnterneerden ophielden toen de Engelse commandant of instantie ingrijpt. De Engelse geïnterneerden waren duidelijk meer onder de indruk van hun eigen Engelse commandant dan van de Nederlandse kampbewakers. Dit komt ook terug bij ontsnappingspogingen van de Engelsen.

De meeste geïnterneerden, van welke nationaliteit dan ook, wilden weg uit het sombere interneringskamp. Sommigen om weer terug naar het front te gaan en hun kameraden te helpen, maar, vooral veel Engelse, vrijwilligers waren ook ongerust over hun gezin. Nu zij er niet meer waren kregen hun gezinnen maar een klein deel van het loon dat ze verdienden. Daarnaast probeerden de oorlogvoerende naties hun geïnterneerde militairen aan te sporen om te ontsnappen. Vooral Engeland voerde een actief beleid dat de militairen aanspoorde om te ontsnappen uit de interneringskampen. In ruil daarvoor zouden ze een goede baan krijgen, er was in Engeland namelijk een groot tekort aan mankracht in de industrie. Oudere beroepsmilitairen kregen een makkelijk baantje aangeboden achter het front.³² De hogere officieren hadden bij hun internering hun erewoord gegeven, in ruil voor de belofte dat ze niet zouden ontsnappen kregen ze meer vrijheid en betere opvang. In reactie op de oproep van de Engelse regering nam het grootste deel van de hogere officieren in januari 1915 hun erewoord in. Hierop werden al deze officieren opgevangen in het kamp Wickerschans, een oud munitiedepot dat speciaal was ingericht voor het opvangen van deze officieren. Ongeveer 40 officieren, waaronder één Franse, zaten een aantal maanden in dit depot. Het depot was voor de geïnterneerde officieren een grote stap terug, naast dat ze hun vrijheid kwijt waren, had het depot grote tekortkomingen. Het depot was erg vochtig volgens de Engelsen, daarnaast was er in het depot en in de wijde omtrek niets te beleven voor de officieren. Deze klachten bereikten de Engelse kranten, waardoor het groot in het nieuws kwam. Vanuit Engeland werd gevraagd om een onderzoek naar dit interneringsdepot. Nederland stemde toe en liet een onderzoek uitvoeren. Het onderzoek wees echter uit dat het wat eenvoudig was, maar dat het eten en de ook de slaapruidtes niet onvoldoende waren. Om de geïnterneerden tegemoet te komen wat betreft de levensomstandigheden kregen veel van de geïnterneerden verlof om bekenden op te zoeken in Nederland.³³ Eind 1915 gaf Engeland toestemming aan de officieren om hun erewoord te geven.

³² Roodt, *Oorlogsgasten*, 100.

³³ Roodt, *Oorlogsgasten*, 131.

Ook de gewone soldaten probeerden te ontsnappen, ook voor hen gold de belofte dat, als zij de kans zagen om in Engeland te komen, zij een mooie baan aangeboden kregen. De Engelsen waren heel creatief wat betreft ontsnappingspogingen. Een bekend voorbeeld in de literatuur is het verhaal van dat een Engelsman zich wegens ziekte een aantal dagen moest laten onderzoeken in Den Haag.³⁴ Daar vroeg hij verlof aan om de stad te bekijken, hiervoor kreeg hij toestemming mits hij zijn erewoord zwart op wit gaf. Hij mocht dit zelf op een typemachine uittikken. Maar in plaats te beloven níet te ontsnappen, gaf de geïnterneerden zijn erewoord om wél te ontsnappen, wat hij vervolgens ook deed. Nadat de Nederlandse autoriteiten kwamen, probeerden zij via de Engelse autoriteiten de soldaat terug te krijgen. Engeland was hierin echter niet welwillend, aangezien de soldaat zijn woord niet gebroken had, maar precies gedaan had wat hij beloofd had.

Voor de geïnterneerden waren er vele wegen naar Londen, zo bleek. Het was relatief makkelijk om Nederlandse bewakers om te kopen, ook bleek dat de Engelse ambassadeur in Den Haag ontsnapte geïnterneerden slaapplekken bood en een plek op de boot naar Engeland voor hen regelde.³⁵ Deze vele ontsnappingspogingen waren niet ongemerkt gebleven bij de minister van Oorlog, Bosboom merkt op dat ook 'onze eigen landgenooten hielpen vaak een handje mede, leveranciers, die kleding binnenbrachten, particulieren die tijdelijk onderdak verleenden, enz. Dat het geld bij een en ander een groote rol speelde, is duidelijk. Ja, zelfs bij de bewakingstropen moest in dit opzicht plichtverzuim, laksheid en omkoopbaarheid worden geconstateerd of met reden onderstelt.'³⁶

De opgepakte voortvluchtigen werden doorgaans terug naar hun eigen kamp gestuurd, waar ze in het kamp 14 dagen celstraf kregen. De cellen stonden op het kampterrein. In Bergen was dat in de buitenste ring van het kamp, bij de barakken voor de kampbewakers. De Engelse geïnterneerden werden in cellen bij het wachtlokaal opgevangen. De kampleiding had dus een dubbele rol, ze straffen voor het weglopen uit het interneringskamp, maar aan de andere kant hielpen ze de geïnterneerden vaak met hun ontsnappingspogingen, zoals Bosboom ook in zijn boek opmerkt. Er is weinig verschil te zien in de hulp van de kampleiding aan Duitsers of aan Engelsen.

³⁴ Wielinga, *Het Engelse Kamp*, 159.

³⁵ Evelyn Roodt, *Oorlogsgasten*, 131.

³⁶ Bosboom, *In moeilijke omstandigheden*, 338.

De reactie van de overheid om de ontvluchtingspogingen te verminderen, was dat de terreinen van de interneringskampen en omgeving in staat van beleg werden gesteld.³⁷ Dit betekende voor de burgers in de nabije omgeving dat er onaangekondigde invallen en huiszoekingen konden worden gedaan door de politie. Daarnaast sloot minister Bosboom een overeenkomst met Engeland en Duitsland dat ontsnapte geïnterneerden, die hun thuisland bereikten, teruggestuurd werden. Hierna werden de ontsnappingen minder. De geïnterneerden die voor deze afspraak hun thuisland hadden bereikt, werden niet teruggestuurd. De Engelse ontsnapters stuurden nog wel een boodschap naar de achterblijvers. Het was een verslag van een bijeenkomst van alle geïnterneerden die ontsnapt waren en Engelse bodem hadden bereikt. Hierin riepen zij de achtergeblevenen op om ook te vluchten door af te sluiten met *'It is hoped that these gatherings may be held with an ever-increasing muster'* en te groeten met de Latijnse spreuk *Omnes Veniant*, wat zoveel betekent als 'laten zij allen komen'.³⁸ Hieruit blijkt dat de Nederlandse bewakers niet echt een censuur op het Engelse Kampblad hadden, maar het blad aan de Engelse redacteurs overlieten. Er was dan ook geen straf uitgedeeld voor het publiceren van dit bericht.

Hierin is dus weer te zien dat de straffen van de kampcommandant en de pogingen van de Nederlandse staat om gevluchte geïnterneerden tegen te houden waren niet afschrikwekkend genoeg en wogen voor de geïnterneerden niet op tegen het plezier en de vrijheid die door het overtreden verkregen werd. Zoals hierboven al genoemd hadden de Engelsen een harde opleiding gehad en waren de verlokkingen van Engeland om de zee over te steken groot. Hierdoor waren de afschrikpogingen van de Nederlanders niet genoeg om het te laten stoppen. Wat ook opvallend is, is de inzet van commandant Henderson. Hij gebruikte zijn hoge functie om de levensomstandigheden te verbeteren voor de gewone soldaten. Hierdoor bemoeide hij zich ook met het straffen van slecht gedrag. Nederland liet dit toe, in plaats van zelf hardere straffen uit te delen, stond de Nederlandse kampcommandant toe dat de Engelse commandant meer macht in het kamp kreeg.

De Duitsers bezorgden ook overlast. Niet door het drinken, maar veel meer doordat ze tijdens hun dagmarsen hekken van de tuinen aan de weg

³⁷ Groninger Archieven (hierna GA), Gemeentebestuur van Groningen: Dossierinventaris V, 1841. 938, Uitoefening van het militair gezag gedurende de staat van oorlog of de staat van beleg.

³⁸ Omnes Veniant, 'Dutch Refugee Dinner' *The Camp magazine*, augustus 1915.

vernielden.³⁹ Via de burgermeester werd hierover geklaagd. De oplossing was dat de vernielde hekjes vergoed werden en de route van de dagmars werd verlegd. De geïnterneerden die de hekjes vernield hadden, werden niet gestraft. Het was namelijk te moeilijk om aan te wijzen wie het precies gedaan had.⁴⁰

Wat betreft de perceptie van het grootste deel van de Nederlandse bevolking van de Duitse en Engelsen geïnterneerden veranderde dit nogal door de oorlog heen. De Britse geïnterneerden merkten op dat de Groningers bij de aankomst van de Engelse geïnterneerden vooral pro-Duits waren. Dit werd verweten aan het feit dat de stad heel dicht bij Duitsland ligt, er zouden ongetwijfeld contacten zijn met de Duitse burens. Dit veranderde in de loop van de tijd. De Groningers werden positiever richting de Engelsen en wilden graag laten zien hoe gastvrij ze waren. Dit kwam vooral tot uiting toen er in 1914 een gerucht rondging dat de Engelse militairen verplaatst zouden worden naar de kazerne in Leeuwarden of Assen.⁴¹ Dit schoot de Groningers in het verkeerde keelgat. Burgers wezen erop dat Leeuwarden niet genoeg plaatsen kon hebben voor de geïnterneerden. Ook had Groningen veel meer uitgaansmogelijkheden voor deze jonge geïnterneerden. Het bleek echter alleen om een gerucht te gaan, en de Engelse geïnterneerden bleven in Groningen. De band tussen de Engelse gasten en de Groningers groeide tijdens de oorlog, wat nog weer bleek uit de inzamelingsactie na het afbranden van de recreatiebarak. De Groningers gaven om de Engelse geïnterneerden en wilden ze niet kwijt.

Bij de Duitse geïnterneerden liep de lijn van vijandig naar vriendelijk andersom. In Bergen werden zij aan het begin van de oorlog vriendelijk ontvangen. Er waren niet veel contacten, maar de stemming richting de Duitsers sloeg om toen de Tubantia werd getorpedeerd door een Duitse torpedo. Hoewel de Duitse overheid ontkende dat er een duikboot op dat moment in de buurt was, had de Nederlandse bevolking al wel een oordeel klaar.⁴² Deze negatieve houding sloeg ook over naar de bewakers van het kamp. Zo werd er een melding gedaan dat de houding ten opzichte van de Duitsers in de Wierickerschans

³⁹ Regionaal archief Alkmaar (hierna; RAA), Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.116 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1917.

⁴⁰ RAA, Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.117 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1918.

⁴¹ 'Geïnterneerden', *De Tijd*, 6 november 1914,

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28ge%C3%AFnterneerden+%29&cql%5B%5D=%28date+gte+%2201-11-1914%22%29&cql%5B%5D=%28date+lte+%2210-11-1914%22%29&cql%5B%5D=ppn+any+%28832688045+OR+400383764%29&facets%5Btype%5D%5B%5D=artike l&redirect=true&identifier=ddd%3A010548260%3Ampg21%3Aa0163&resultsidentifier=ddd%3A010548260%3Ampg21%3Aa0163> (16-2-2018).

⁴² Cornelis Smit, *Nederland in de Eerste Wereldoorlog: 1899-1919*, (Groningen 1972) 104.

negatiever was dan de houding naar de Engelse geïnterneerden was geweest.⁴³ Dit werd echter meer verweten aan een heftige ruzie in de leeszaal die voor een paar geïnterneerden een gevangenisstraf opleverde.

Concluderend kan gezegd worden dat de Nederlandse kampleiding vooral aan het begin van de oorlog wat soepel was in het straffen van de Engelsen. De Engelse commandant had een veel hardere manier van straffen, en die werkte ook beter. Het leek erop dat de Nederlanders de Engelsen wat lief aanpakten. Het kan worden verweten aan het feit dat zij een lichtere training hadden doorstaan. Hun manier van straffen had dus niet veel invloed op de Engelsen. Daartegenover stond dat de bewakers van beide kampen de geïnterneerden hielpen met ontvluchten. Het hoge aantal vluchten laat zien dat het niet moeilijk was om het kamp te ontsnappen. Alleen de externe factoren, namelijk het vooruitzicht om in Engeland teruggestuurd te worden, stopte de vluchtpogingen. Hierin was er echter geen verschil tussen de kampleiding van Bergen of Groningen wat betreft het helpen met ontsnappen.

De houding van de kampleiding naar de geïnterneerden lijkt vooral door de geïnterneerden zelf beïnvloed te zijn, vooral in de situatie van de Duitse geïnterneerden. In het bronmateriaal zijn er geen tekenen te vinden dat de kampleiding de ene geïnterneerde anders of harder straft vanwege de nationaliteit van de geïnterneerde.

⁴³ Roodt, *Oorlogsgasten*, 131.

Hoofdstuk 3 Privileges

In het derde hoofdstuk worden de privileges die de geïnterneerden in hun kampen kregen onderzocht. Er wordt vooral aandacht besteed aan het aantal activiteiten en privileges die buiten de fysieke grenzen van het kamp lagen, zoals werken buiten het kamp, maar ook met verlof gaan of zelfs familie in het thuisland opzoeken.

Vooraf de burgemeester van Bergen vond het belangrijk dat de krachten van de jonge militairen niet weggegooid werden. De burgemeester van Bergen schreef in zijn brief aan de kampcommandant van het interneringskamp dat in zijn mening door de internering de energie van gezonde jonge mannen wordt weggegooid. Hij zegt dat:

“ik het ten zeerste betreur dat ongeveer 600 mannen in den kracht van hun leven zonder eenig nuttig werk te verrichten in het depot verblijven, terwijl er toch zooveel werk te verrichten valt en miljoenen mannen aan productief werk worden onttrokken, waardoor groote schaarschte aan alles bestaat en ook voornamelijk aan levensmiddelen waaraan de mensch zoo groote behoefte heeft.”⁴⁴

De burgemeester wilde graag dat deze jonge mannen werden ingezet bij bijvoorbeeld boeren in de buurt die de oogst moesten binnenhalen. Omdat veel jonge mannen waren opgeroepen om paraat te staan bij de grens, waren er in Nederland minder arbeiders in de industrie en op het platteland. Dit tekort zou kunnen worden opgevangen door geïnterneerden deze plekken te laten opvullen. Daarnaast konden er ook allerlei uitbreidingen en verbeteringen worden gedaan aan de infrastructuur.

De burgemeester van Bergen was niet de enige die er zo over dacht. Tijdens een bezoek aan Bergen merkte meneer Gantvoort, de toenmalige directeur van de VVV, op dat er geen fietspad was van Bergen naar Bergen aan Zee. Dit was volgens hem een grote tekortkoming. Hij schreef:

‘Nu dat er in Bergen verscheidene Duitsche deserteurs zullen worden geïnterneerd, acht ik het zeer wenschelyk, dat er van hunnen aanwezigheid gebruik zoude kunnen worden gemaakt, om een flink fietspad aan te leggen.’⁴⁵

⁴⁴ RAA, Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.117 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1918.

⁴⁵ RAA, Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.116 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1917.

Toch viel het aantal Duitse geïnterneerden dat buiten het kamp een baan vond behoorlijk tegen. Dit kwam vooral door de houding van de toenmalige commandant van Kamp Bergen, commandant Ter Cock. Hij zag vooral bezwaren. De meeste projecten die werden voorgesteld waren niet binnen loopafstand van het kamp, dit zou betekenen dat de geïnterneerden ergens moesten worden ondergebracht. Daarnaast moesten de geïnterneerden ook bewaakt worden. Dus hoewel de burgemeester van Bergen een groot voorstander was van het tewerkstellen van de geïnterneerden, kwam er niet veel van. Er kwamen maar weinig Duitse geïnterneerden aan het werk in de buurt van Bergen, het werk dat de paar Duitse geïnterneerden deden, was vooral hulp bieden aan boeren. Toch waren er wel projecten die wel doorgingen. Zo werkten de Duitsers aan de begraafplaats in Bergen en legden ze het voorgestelde fietspad tussen Bergen en Bergen aan Zee wél aan.⁴⁶

Een andere oorzaak dat er niet veel Duitse en geïnterneerden aan de slag konden, had waarschijnlijk te maken met het beleid op werk verschaffen voor geïnterneerde. Het werken buiten de kamp werd namelijk als een gunst gezien.⁴⁷ Het was bedoelt voor hen die het nodig hadden, bijvoorbeeld voor vaders die hun gezin moesten onderhouden. Uit de cijfers blijkt dat ook dat vooral de Belgische geïnterneerden voor werden getrokken bij het verschaffen van werk, hun gezinnen waren er vaak slecht aan toe, omdat ze gevlucht waren naar Nederland en weinig tot geen uitkering van de Belgische overheid kregen.

Bij de Engelse geïnterneerden lukte het veel beter om hen van een baan te voorzien. In het Engelse kamp had de Britse commandant Henderson veel belangstelling in het hooghouden van het moreel van 'zijn' soldaten. In *The Times* wordt hij geciteerd met deze woorden:

'Mijn grootste probleem is hoe ik de mannen zinnig kan bezig houden en het beste wat ik tot dusverre beschikbaar heb, is het breien van warme kleding'⁴⁸

Daarom zette Henderson zijn manschappen in het kamp zelf aan het werk, bijvoorbeeld voor administratie of in de keuken, hij diende ook verzoeken in bij de regering om de geïnterneerden voor vergoeding te laten werken. De Nederlandse regering nam dit aanbod aan en voor 10 cent per dag werden de

⁴⁶ RAA, Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.116 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1917.

⁴⁷ Roodt, *Oorlogsgasten*, 105.

⁴⁸ The Times, 2 december 1914 vertaling van Menno Wielinga.

geïnterneerden aan het werk gezet om grachten te graven.⁴⁹ Later in de oorlog werden geïnterneerden aangenomen in machinefabrieken en vlasbedrijven. Deze bedrijven waren vaak niet in de buurt van het kamp, waardoor de geïnterneerden in de buurt van de fabriek woonruimte kregen aangeboden. Zij kregen hierdoor meer vrijheid, de geïnterneerden die in de buurt van het kamp werkten, hadden elke avond weer te maken met het leven in het kamp. De geïnterneerden die op zichzelf woonden hadden wat dat betreft veel meer vrijheid, zij hadden niet meer te maken met de militaire discipline die in het kamp heerste.

Een ander privilege dat zich in de loop van de oorlog steeds verder uitbreidde was het privilege van verlof om naar huis te gaan. In het begin van de oorlog kregen de hogere officieren namelijk toestemming om hun families te bezoeken bij het overlijden van een geliefde. Vanuit Engeland kwamen hier protest op, het was volgens de Engelse burgers oneerlijk dat alleen de hogere officieren dit privilege hadden.⁵⁰ Nederland gaf hierin toe, ze verruimden de regeling zodat elke Engelse geïnterneerden dit privilege kreeg. In 1916 werd de regeling nog verder aangepast, daarbij kregen de Engelse geïnterneerden de kans om hun familie twee keer per jaar op te zoeken. De Duitsers waren niet heel actief met het lobbyen voor familiebezoek, maar werden in 1917 ook toegestaan om hun families te bezoeken.

Naast het bezoeken van familie was er ook een uitgaansverlof. Bij goed gedrag en het afgeven van het erewoord mochten de geïnterneerden een avond de stad of het dorp in om zich uit te leven buiten het kamp. De regeling wanneer men met verlof mocht, was echter niet duidelijk. Elke commandant interpreteerde dit anders. In het begin van de oorlog gaf de kampcommandant in Groningen zelfs helemaal geen verloven uit en moesten de geïnterneerden in het kamp blijven.⁵¹

Concluderend lijkt het erop dat er in Kamp Bergen een strengere handhaving van de regels was. En dat de Engelse geïnterneerden meer vrijheden genoten wat betreft verlof krijgen. De Duitsers kregen dit later en ook het werken buiten het kamp en de vrijheid om op zichzelf te wonen was voor de Duitse geïnterneerden moeilijk te verkrijgen. Dit heeft verschillende oorzaken. Ten eerste lobbyde de Engelse overheid veel meer voor de geïnterneerden in Nederland. Nederland gaf

⁴⁹ Wielinga, *Het Engelse Kamp*, 179.

⁵⁰ Roodt, *Oorlogsgasten*, 98.

⁵¹ Ibidem.

hierin dan vaak snel toe, en zorgden ervoor dat de Engelsen hun zin kregen. Daarna werd aan de Duitsers dezelfde rechten gegeven. Maar daarnaast had ook de commandant Henderson grote invloed op wat de geïnterneerden dan wel mochten. Commandant Henderson creëerde voor zoveel mogelijk van de geïnterneerden een baantje. Het lijkt erop dat dit ook oversloeg op de Nederlandse commandant van het Engelse kamp die meer geïnterneerden toestemming gaf om buiten het kamp te werken. Al met al blijkt uit dit hoofdstuk dat de Engelsen veel aanvragen deden rondom hun levensomstandigheden. De Duitsers waren hierin niet actief. Hierdoor kwam het dat de Engelse geïnterneerden een paar maanden of soms een jaar voorliepen als het ging om privileges.

Deze vrijheden laten zien dat Nederland zich in het verloop van de oorlog minder strak opstelde ten opzichte van de geïnterneerden. De academische neutraliteit van van Serooskerken ontspande in de loop van de oorlog en de geïnterneerden kregen meer vrijheden om op zichzelf te wonen en zelf hun familie in hun thuisland op te zoeken. De academische neutraliteit werd in de praktijk dus niet vastgehouden.

Conclusie

Aan het eind van dit onderzoek vallen meerdere dingen op wat betreft de houding van de kampeiding in Bergen en Groningen. In het onderzoek komt de actieve bemoeienis van de Engelse regering naar voren. Of het nu om voedsel, straf of verlof gaat, de Engelse regering, en soms zelfs het Engelse volk, leefde mee met hun geïnterneerde strijders. Ze gebruikten media en internationale banden om ervoor te zorgen dat de geïnterneerden in goede levensomstandigheden verkeerden. Dit is een groot verschil met de Duitse geïnterneerden die deze steun van hun regering niet lijken te krijgen. De Duitsers krijgen wel dezelfde rechten, straffen en privileges als de Engelse geïnterneerden, maar dat kregen ze wel een paar maanden later dan de Engelsen. De conclusie die hieruit te trekken is, is dat Nederland wel neutraal was, en de beide groepen geïnterneerden, in ieder geval op papier, hetzelfde behandelden met dezelfde privileges. Maar toch werden de Engelsen voorgetrokken doordat Nederland vaak toegaf aan hun wensen.

Een tweede opvallend verschil dat in het onderzoek terugkomt, is dat de invloed van de Engelse commandant Henderson heel positief blijkt te zijn voor de Engelse geïnterneerden. De commandant bleef de hele oorlog bezig om de geïnterneerde soldaten aan het werk te houden, en mogelijkheden om bij te leren. Uit het tweede hoofdstuk kan men concluderen dat hij eigenlijk meer gezag had dan de Nederlandse commandant. Henderson kreeg de geïnterneerden er immers wél onder, terwijl de Nederlandse commandant hierin faalde. Het betrekken van de eigen officieren bleek dus heel positief te werken in dit geval.

Een derde verschil is de aandacht aan cultuur. In beide kampen werd gesport en op andere manier aan recreatie gedaan, maar het Engelse Kamp werd heel bekend door de theatergroep de Timbertown Follies. Door hen door het land in te laten gaan, maakten de Engelsen eigenlijk reclame voor zichzelf en beïnvloedden ze daarmee de perceptie van de Engelse militairen. De vrijheid om zich op een ludieke manier te laten zien aan de rest van Nederland was een grote voorsprong die zij hadden op de Duitse geïnterneerden.

Waar geen verschil in is, is de bereidheid van de kampbewaking om te helpen met vluchten. Wat dat betreft waren beide kampen even neutraal. Voor geld knepen de bewakers vaak een oogje dicht en gaven de geïnterneerden zo de ruimte om een ontsnappingspoging te wagen.

Al deze verschillen maken duidelijk dat de kampleiding van het Engelse kamp veel meer geneigd was om de Engelse geïnterneerden extra vrijheden te geven. Daarnaast was de kampleiding van het Engelse kamp ook lichter met het uitdelen van straf. Het Duitse kamp komt in dit onderzoek heel strikt naar voeren. De kampcommandant ter Cock in Bergen had liever de geïnterneerden in het kamp en gaf niet toe aan de vragen van de burgemeester.

Daarnaast laat dit onderzoek zien dat in de praktijk niet werk vastgehouden aan de strikte academische neutraliteit. In het begin van de oorlog werd hier wel streng mee omgegaan. Geïnterneerden mochten niet buiten het kamp komen zonder bewaking. Maar in de loop van de oorlog kregen de geïnterneerden meer vrijheden. Zo hoefden ze niet in het kamp te wonen en konden ze soms hun familie in het thuisland opzoeken. Deze privileges kwamen wel met de voorwaarde dat er afspraken werden gehouden. Op deze manier hield Nederland zich wel aan de voorwaarden van de Vredesconventie, maar ging hier ook wel soepel mee om. Nederland bleef dus wel de neutrale positie vasthouden, maar versoepelde de praktijk meer.

Verklaring van afkortingen:

regionaal archief Alkmaar- RAA

Archieven Groningen- AG

Literatuurlijst

Abbenhaus, M. M., *The art of staying neutral: The Netherlands in the first World War 1914-1918* (Amsterdam, 2006).

Bosboom, N., *In moeilijke omstandigheden: Augustus 1914- mei 1917* (Gorinchem, 1933).

Baar, J. van, 'Het interneringsdepot en deserteurskamp te Bergen', *Bergense Kroniek* 6 (1999) 1, 10-14.

Hendrickx- van der Avert, M. L. C., *De opstand in het interneringskamp Zeist op 3 december 1914: een onderzoek naar de oorzaken en het verloop van de geberutenissen* (Amersfoort 1985).

Karsh, E., *Neutrality and Small States*, (London 1988).

Klinkert, W., "De internering van vreemde militairen in Nederland gedurende de Eerste Wereldoorlog." *Mars in cathedra* 71 (1987): 2447-2463.

Moeyes, P., *Buiten schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914- 1918* (Amsterdam 2001).

Roodt, E. de, *Oorlogsgasten: Vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Zaltbommel 2000).

Smit C., *Nederland in de Eerste Wereldoorlog: 1899-1919*, (Groningen 172) 104.

Tames, I, *Oorlog voor onze gedachten: oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat, 1914-1918* (Hilversum 2006).

Van Tuyl van Serooskerken H, P, *The Netherlands and World War I: Espionage, Diplomacy and Survival* (Leiden 2001).

Wielinga, M., *Het Engelse Kamp Groningen 1914-1918: de geschiedenis van 1.500 Engelse militairen tijdens de Eerste Wereldoorlog.*

Wielinga, M., ,Vele Groningers staren ons aan' (versie van 2002),
<http://www.wereldoorlog1418.nl/engelsekamp/engelsekamp-deel-03.html>
(15 januari 2018).

Bronnenlijst

Regionaal Archief Alkmaar

Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.116 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1917.

Inventaris van het familiearchief van Reenen, 1851-1981, 0691.117 Ingekomen brieven bij Jacob van Reenen en Marie Völter, 1904-1951, 1918.

Gronings Archief

Groninger Archieven (hierna GA), Gemeentebestuur van Groningen:
Dossierinventaris V, 1841. 938, Uitoefening van het militair gezag gedurende de staat van oorlog of de staat van beleg.

Omnes Veniant, 'Dutch Refugee Dinner' *The Camp magazine*, augustus 1915.

The Camp Magazin, 1 januari 1915.

Overig

'Geïnterneerden', *De Tijd*, 6 november 1914,
<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28ge%C3%AFnterneerden+%29&cql%5B%5D=%28date+gte+%2201-11-1914%22%29&cql%5B%5D=%28date+lte+%2210-11-1914%22%29&cql%5B%5D=ppn+any+%28832688045+OR+400383764%29&facts%5Btype%5D%5B%5D=artikel&redirect=true&identifier=ddd%3A010548260%3Ampg21%3Aa0163&resultsidentifier=ddd%3A010548260%3Ampg21%3Aa0163> (16-2-2018).

The Times, 2 december 1914 vertaling van Menno Wielinga.

The Avalon Project, 'Convention concerning the rights and duties of neutral powers and persons in case of war on land' (versie oktober 1907),
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague05.asp (25-12-2017).

Vreemdelingenwet 1849 artikel 5,
http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/sites/default/files/bronnen/Stbl_1849-039-vreemdelingenwet.pdf (21 december 2017)

Wilhelmina, 'Troonrede 1914' (versie van 15 september 1914),
<http://www.troonredes.nl/troonrede-van-15-september-1914/> (21 december 2017)